

HANGSZERES ZENEOKTATÁS A KÖZÉPISKOLÁKBAN
AZ ENTWURF HATÁSA A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN*

Habár tudományos akadémiai megbízatásom alapján városaink 16–18. századi zeneélete a kutatásom hivatalos területe, mégis egy-egy város monográfiájának megírása alkalmával tágítanom kell a kutatás felső határát és a 19. századdal is foglalkoznom kell. Pécssett Lickl György zeneszerző érkezésével olyan határpontot találtam, hogy a 19. század első évtizedével lezárhattam a kötet anyagát. Győrött és Sopronban az 1830-as évek, Tatán 1846 bizonyult megfelelő időbeli határkönek. Viszont Egerben és Székesfehérvárott az 1890-es évekig kellett átnyúlnom, hogy logikus egységet rajzolhassak meg. Nem is bántam meg e távolabbi kutatási kirándulást, mert az utóbbi két város 1870-es éveiben éppen a hangszeres zeneoktatás területén olyan megoldást találtam, amelyről az állami jellegű zeneoktatás pécsi 200 éves jubileumán érdemesnek tartom a beszámolót és a figyelem felkeltését a kérdés országos jellegű felmérésére.

A mai jubileumi találkozóink igazolja, hogy az állami, városi jellegű zeneoktatás elindítója az 1777-es Ratio Educationis volt, mert hiszen a nemzeti iskola adta keretét a zeneiskolának, s ebből fejlődött aztán tovább az önálló városi zeneiskola. A pécsi kezdeti évekről alkalmunk volt beszámolni pécsi monográfiánkban.

A pedagógia történetének fontos állomása volt aztán az 1849-es ún. Entwurf-iskolareform, amelyet németesítő jellege miatt joggal ért kritika az elnyomás éveiben, de a kiegyezés után ez a tendenciája természetesen erejét veszítette. Lényeges volt ez a reform azért, mert ez hozta létre azt a nyolcosztályos középiskolai típust, amely a II. világháború végéig érvényes volt hazánkban. A mi korosztályunk még ebben a típusban érettségizett.

A muzsika szempontjából viszont azért fontos ez a reform, mert az ún. műének rendkívüli tárgy bevezetésével zeneelmélettel megalapozott énekkortatást vezetett be a középiskolákban az egész ország területén. A korabeli nyomtatott értesítő évkönyvek szerint a diákok szépszámmal vettek részt az órákon, osztályzatot kaptak, és kellő elméleti alapot nyújtottak ezek az órák a zenei műveltséghez s az énekkar munkájához is. Ugyanezt a műének tárgyat a humán jellegű gimnáziumok mellett szervezett, szintén nyolcosztályos főreáliskolákban is megtaláljuk. Ezeket elsősorban a reál tárgyak tanítására és bizonyos mértékű technikai képzés alapiskolájának szánták, előkészítőnek az akkoriban alapított műegyetemhez. A korabeli gimnáziumok és főreáliskolák ének és elmélet oktatásával kapcsolatban természetesen ugyanaz a véleményünk, mint a mai iskolákra vonatkozólag. Ahol értékes tanár volt, ott bizonyára az eredmények is jók voltak. Gyenge tanár akkor sem, de ma sem ér el jó eredményt. Mindenesetre a reform megtagadta az előírt hivatalos keretet, amelyet Zsaskovszky Ferenc, Zsaskovszky Endre, Szabó Ignác, Auje-

* Elhangzott a Tudományos ülésen (1988. máj. 13., Pécs, Művészetek Háza).

szky Adolf és Madaras Elek típusú korabeli értékes zenepedagógusok országszerte értékes tartalommal töltötték meg, a dilettáns tanárok munkája akkor is, most is csak formális volt. Ez a tárgy megérdemelné, hogy a zenepedagógia, iskolai énekoktatásunk e fontos szakaszát valaki országos áttekintésben feldolgozná, értékelné és egybevetné a mai kor elveivel és érveivel.

Mi azonban ma nem erről kívánunk megemlékezni, hanem az Entwurf adta lehetőséggel, a gimnáziumba és főreáliskolába beépített hivatalos zeneiskolai hangszeroktatással foglalkozunk. Beszámolóinkat egyelőre az egri és székesfehérvári gimnáziumra és a székesfehérvári főreáliskolára korlátozzuk, de adataikat későbbi kutatás eredményeként országos jellegűnek hisszük.

Hadd adjunk rögtön választ arra is, hogy a pécsi iskolákról miért nem szólunk ez alkalommal. Amikor ugyanis elhatároztuk, hogy itt a jubileumi gyűlésen e témáról adunk számot, természetesnek tartottuk, hogy velük is foglalkozunk. Ámde se Szkladányi Péter, sőt legutóbb a Nagy Lajos gimnázium 300 éves jubileumára megjelent évkönyvben Rajczai Péter s Nádor Tamás sem tér ki a gimnázium zeneiskolájára. Mindez elgondolkodtatott, s végül is Inczedy Dénesnek a millenniumi emlékkönyvben megjelent gimnázium történetében kaptuk meg a döntő választ. Felsorolja ugyanis részletesen az énektanárokat, énekiskoláról is ír, de előtte olvashatjuk e mondatát: „Zeneiskolát a város tart fenn, s a gimnáziumi tanulók is itt nyernek kiképzést.”

Gimnázium keretébe beépített hangszeres zeneiskolára azokban a városokban volt igény és szükség az 1870-es években, amelyek falai között nem működött még városi zeneiskola. Itt Pécsen tehát nem volt rá szükség, de Egerben, Székesfehérváron s még jó néhány városban csak magán zenetanítás lévén, a gimnázium, a főreáliskola segíteni kívánt az ifjúság hangszeres zenetanításán, mint ezt világosan ki is fejtik: Céljuk az, hogy szervezeten és olcsóbban jussanak diákjaik hangszertanuláshoz. Ugyanis évi 10 Ft-ot kérnek tőlük, de mindhárom iskolában hangsúlyozzák: a szegényebb sorsúak tandíjait szorgalmuk szerint csökkentik vagy el is engedik.

Az egri és székesfehérvári gimnázium csaknem egykorú a 300 éves pécsi Nagy Lajos Gimnáziummal. Mindhárom zenei életét a 18. században a jezsuiták alapozták meg. Közismert ma már, hogy a jezsuita, de mellettük a piarista és az evangélikus iskolákban a hangszeres zene a nevelés egyik fontos eszköze volt. Miként Pécsen, Egerben és Székesfehérváron is ciszterciek vezették a 19. században a gimnáziumot, de Székesfehérváron a jezsuiták 1773-as feloszlata után előbb tíz évig a pálosok is.

A székesfehérvári reáliskola 1854-től előbb városi, majd 1881-től állami főreáliskolaként működött és ekkor már nyolcosztályúvá épült ki.

Szinte egyidőben szervezik meg a három iskolában a rendszeres hangszeroktatást az 1872/73. ill. az 1874/75. tanévben. Annak ellenére, hogy Zsasskovszky Ferenc és Zsasskovszky Endre, majd az utóbbi után 1871-től Szabó Ignác fuvolaművész az egri gimnázium énektanárai, az énekkar és a zenekar vezetői, a három intézmény közül itt volt legrövidebb életű a zeneiskola. Ennek bizonyára nem ők az okai, hanem a hangszer tanító tanárok Oppelt József, Podhola János, Chochola Ferenc, majd Oppelt helyére lépő Hirsch Hugó, valamennyien a székesegyházi zenekar tagjai. Valóban csupán 1872–1886-ig működik a zeneiskola, átlag 25–30 a hangszeres növendékek száma. Az 1877/78-as értesítőben találjuk a hegedűtanítás ismertetését: „Zene I. a és b párhuzamos osztállyal, heti két órával. Tárgy: hegedű és vonó részeinek ismertetése; az állás s a hegedű és a karok tartásának szabályai; a hangjegy-

tan; vonó gyakorlatok az érintetlen húrokon s az ujjak használatával stb. – II. fok osztály. Heti két órával. Tárgy: előkészítő tanfolyam alto, viola, violoncello és contrabassra; az ezekre tartozó kulcsok és jegyek ismertetése; gyakorlatok különféle fekvésekben. A két havi előtanok után összeállított kar megfelelő kisebb műdarabok betanulásában gyakoroltatott." Az 1884/85. értesítő Hirsch Hugó ismertetését közli, amely már hegedűiskoláról is szól: „Zene I. fok osztály; Heti 2 óra. Huber Károly 'Hegedű iskolája' nyomán: a hangsor részletes ismerete. Az ütemgyakorlatok a bal – és jobb kéz számára. Cserejelek, hanglépcsők, műszók. A trillák. Chromatikus hanglépcsők. Dupla fogások, 12 duett. – II. fok osztály. Nyolc gyakorlat első fekvésben. A két fekvés különféle gyakorlatokkal. 24 etűd begyakorlása. – A brácsa és gordonka ismertetése Kummer 'Iskolája' szerint. Elméleti magyarázatok Lohbe 'Kis Harmóniája' nyomán." Zongora és fúvóshangszer tanításáról nem találunk leírást.

Székesfehérvárott a nyolcosztályos gimnázium műének tanárai 1851–1876-ig Janny József székesegyházi karnagy és 1851–1879-ig Gebauer Izidor ciszterci tanár, akinek Bajára, majd Pécsre való áthelyezése után az utóda Vass Bertalan ciszterci tanár, a kamaraesték neves résztvevője, később főigazgató. Jannytól ő vette át az énekkar vezetését is.

Az 1873/74-es értesítőben a hangszeres zenetanítás fontosságát hangsúlyozva hirdetik meg a zeneiskola szervezését. 62 diák jelentkezett. Tekintve, hogy zeneiskolánk első éve ez – írja az igazgató – oly szám ez, mely jelenben minden zenebarát keblét örömmel tölti el, a jövőre nézve pedig a legszebb reményekre jogosít." Az első évben még a régi iskolában, majd az építkezés alatt a püspöki palota földszintjén tartják a zeneórákat, ahol a tanulók nagyobbik részének a többi órái is folynak, de 1875 őszétől az új gimnáziumban kap a zeneiskola is helyet. Az első négy évben a kezdőket heti nyolc órában Bardon József, a haladókat heti hét órában Bernreiter Lipót székesegyházi és egyúttal városi zenészek oktatják. A következő években valamennyi növendéket heti 6–8 órában Bardon József tanította és ő vezette a zenekart is. 1892-ig néztük át részletesen az értesítőket. Nem csupán a műének, de a hangszertanulók osztályzatát is közlik a rendes tárgyak után. A tanulók létszáma ezekben az években a gimnáziumban 330–470 között ingadozik, a zeneiskolában vizsgát tett növendékek száma egy-egy évben 43–52, a zenekar 25–31 tagú. Bár 1890-től az iskola tanulóinak száma is 310–300-ra csökken, a zeneiskolások létszámának apadása erőteljesebb, mert 25–22, és a zenekarnak is csak 12 tagjáról olvasunk. Ennek okát az iskola történetírója is Bardon József öregedésében látja. A többszörösen elismert zenetanár 20 és 1/2 évig tanította az iskola diákjait. Hiába veszi át Kneifel Ferenc, a székesegyház tehetséges új karnagya tőle a hangszertanítást, 1897-ben az igazgató sajnálatára a kevés jelentkező miatt megszüntették – legalábbis néhány évre – a zeneiskola működését.

1884-ben azonban megleléssel szól az igazgató a „ma már szépen virágzó” intézményről. Azt is kiemeli, hogy „létrehozásában és fenntartásában befolyásolta az igazgatóság elhatározását azon jól ismert körülmény is, hogy másként ifjaink a zenében csak kivételesen s mondhatjuk, hogy tetemes költséggel taníttathatnának.”

Ugyanezen évben közlik a felhasznált hangszeriskolákat, de csak a vonósokét, ezek viszont a legkorszerűbbek:

1. Huber Károly hegedűiskola 1., 2., 3. füzet
2. Pótfüzet Huber Károly hegedűiskolájához, szerző Spiller A. 1., 2. rész.

3. Dancla duos op. 23. és opus 60.
4. Rodolphe Kreutzer, Études on caprices pour violon.
5. Charles Dancla L'école des cinq positions études pour violon.
6. Blumenthal, Joseph Terzetten für 3 Violinen op. 48.
7. Karl Richter Contrabass schule op. 15.
8. Bernhard Brähmig, Praktische Bratschen Schule.

A főreáliskolában is végig követhető a műének tárgy tanítása minden osztályban. Itt is az első években Janny József, a székesegyház karnagya tanítja, 1859-től Vogel Alajos, a székesegyházi kórus tagja, 1865–1876 Madaras Elek, a reáliskola tanára, de hangversenyek neves közreműködője az énektanár. Működését a városi tanács többször is dicséri. A következő tíz évben a város hangversenyéletében szintén fontos szerepet betöltő Aujezdsky Adolf, egyébként rajztanár az énektanár és az énekkar vezetője, majd pedig maga az igazgató, Kuthy József veszi át munkáját.

A zeneiskolát az 1872/73-as tanévben nyitják meg. A reáliskolának ekkor még csak öt osztálya van, de 80 tanuló jelentkezik hangszertanulásra. Bernreiter Lipót ebben az iskolában 1887-ig, haláláig tanít zenét. Az első évben, Farkas Gyula, a következőben Schmidt Antal segíti munkáját. Szükség is van rá, mert az értesítő szerint ketten heti 18 órában – ez egészen feltűnő szám ebben az időben – tanítanak. E második évben 20-an tanulnak zongorát, 46-an fúvós és vonós hangszereket.

Az iskola igazgatója ugyanolyan lelkesen szól az új hasznos intézményről, mint a gimnáziumban olvastuk, sőt egy szerinte fontos lépésről is beszámol: „... az intézetnél van jövője egy állandó zenedének, miért is az igazgatóság nem késett lehető szilárd alapokra fektetni az ügyet. E határozata zenede-egyletet alakítani, melynek feladata a zenede ügyeit vezetni, azt virágzásában elősegíteni, ápolni. E célból megszerkesztettek az alapszabályok, s azok a magas kormány által megerősítve vissza is érkeztek.” Ezután az értesítőben közlik a belügyminisztériumban 1874. jún. 19-én jóváhagyott alapszabályokat. A 9 pont szövege egyezik a számos városban már a 19. század első felétől kezdve alapított zeneegyletek keretében működő zeneiskolák alapszabályaival. Sőt egyezik a soproni líceum zeneegyletének szabályaival is, amelynek már öt éves eredményes működéséről a Zenészeti Lapokban 1869-ben számolnak be. Pártoló tagok segítségével az anyagi alapokról is gondoskodni kívánnak a fehérvári főreáliskolában is, hasonlóképpen hangszerekről, a tanulóknak lehetőleg teljesen ingyenes oktatásáról, valamint a zenetanár megfelelő fizetéséről.

A következő értesítő ennek megfelelő zenedei munkáról számol be az akkor már hatosztályú reáliskolában. Aztán meglepő módon 1876–1880-ig az értesítőben egy szót sem találunk az ének- és hangszertanításról. Oka egyszerűen az, hogy az új igazgató nem érezte fontosnak erről beszámolni. 1880-tól ismét új igazgató kerül az iskola élére s ettől kezdve újra hallunk folyamatosan Bernreiter zenetanár munkájáról és az énekkarnak és zenekarnak működéséről. Bernreiter heti 6–7 órában átlag 25–30 tanulóval foglalkozik kezdő és haladó fokon, de ő csak Huber hegedűiskoláját említi. 1887-től három éven át a székesegyház koncertező értékes hegedűse, Greizinger Iván, 1890-től pedig az 1900-as évek elejéig Hermann Ede, volt katonakarmester, Fehérvár hangversenyéletének szintén aktív tagja folytatja a hangszeroztatást, ők is heti 6–7 órában 28–30 növendékkel. Négy osztályban elosztva közlik a felhasznált anyagot is: Huber hegedűiskoláját, Kaiser gyakorlatait, Benkert, Beriot, Rieding, Schröder, Spies, Meyer, Alard, Dancla gyűjteményeit, Popp Vil-

mos fuvolaiskoláját, és a Werner-féle Gordonka iskolát sorolják fel osztályokra bontva.

Hozzá kell tennünk, hogy mind a három iskolában igen gazdag hangversenybeszámolók olvashatók az értesítőkből, amelyekben az iskola énekara és zenekara szerepelt. Mindez a korabeli igény és stílus tanulmányozására fontos számunkra, külön tanulmány telnek ki belőlük. Ezen hangversenyek nívóját bizonyára elősegítette az iskolában folyó rendszeres hangszer-tanítás is.

A további kutatást, felmérést igénylő beszámolóink végén újra hangsúlyozni kívánjuk, hogy a gimnázium és reáliskola keretében kialakított zeneiskola-formák pótolni kívánták a hivatalos városi zeneiskolát, biztosítani akarták a tanulók olcsóbb vagy ingyenes oktatását. Ebben különböznek azoktól az internátusokkal egybekötött korabeli iskoláktól, amelyekben az internátusban lakó ún. belső iskola növendékei részére zene-, tánc- és nyelvtanulást biztosítottak. Ezekért azonban súlyos tandíjat fizettettek. Ez nagy különbség! Az általunk felvázolt zeneiskola-típusban a szegényebb tanulók is részt vehettek, mert nekik még az évi 10 Ft-ot – ez amúgy sem volt sok – elengedték. Ez tiszteletre méltó szociális gondolkodásra vall!

Azon is érdemes elgondolkozni, hogy a korabeli reáliskolában ugyanúgy meg volt az igény a rendszeres hangszeroktatásra és általában a zenei műveltség biztosítására, mint a humán típusú gimnáziumban. Ma ugyanis Kodály országában éppen a régi reáliskolának megfelelő iskolatípusainkban vajmi keveset tapasztalunk mindebből, nem kis kárára ifjúságunk nevelésének!

(Lásd részl. Bárdos Kornél, Eger zenéje 1687–1887. Akadémiai Kiadó 1987.; uő: Székesfehérvár zenéje 1688–1892. Kiadás alatt.)

Agócsy László, a tudományos ülésen május 13-án